

SOSYO-POLİTİK BÜTÜNLEŞME MODELİ ARAYIŞINDAKİ KURAMLAR IŞIĞINDA AVRUPA KAMUSAL ALANINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Oğuz MAYDA*

Özet

Avrupa'da çoğulcu sosyo-politik bir yönetim biçiminin savunucusu olan bütünleşme kuramlarında, kamusal alan ile demokrasi kalitesi arasındaki ilişki hakkında homojen bir bakış bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu kuramların kamusal alana dair varsayımları ışığında, Avrupa çaplı bir kamusal alana erişime ilişkin sorunların çözümü hakkında bazı temel göstergelere ulaşmak mümkündür. Buna göre; Avrupa kamusal alanının yatay ve dikey genişlemesinin sağlanması için, bürokrasinin ve merkezileşme eğiliminin kontrol edilmesi, anayasal vatandaşlığın gerçekleştirilmesi, yaygın medya iletişimine vatandaşların katılımının sağlanması, Avrupa kurumları içinde ve kamu ile Avrupa kurumları/aktörleri arasında karşılıklı iletişimin artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, bütünleşme kuramları, merkezileşme, anayasal vatandaşlık, iletişim.

Abstract

It is not possible to find a homogenous approach towards the relationship between the public sphere and quality of democracy among integration theories in search of a socio-political integration model. Yet, it is possible to reach, in their assumptions, some fundamental invariables about solutions for problems of access to a European wide public sphere. In this sense, in order to expand the European public sphere, it is necessary to control the bureaucracy and centralization tendencies, to realize the constitutional citizenship, to help citizens participate in widespread media communication, and to increase mutual communication within and between the public and European institutions/actors.

Keywords: Public sphere, integration theories, centralization, constitutional citizenship, communication.

---

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi, Ankara

Giriş

Avrupa Topluluğu 1990'lı yılların başında Avrupa Birliği "Avrupa halkları arasında artan şekilde yakınlaşan" bir siyasi biçime girdiğinde, çoğu kişi bu siyasi biçimin kaçınılmaz olarak giderek artan şekilde federalizme benzeyeceğini öne sürmüştür. Bir başka deyişle, Avrupa Birliği'nin, "bildiğimiz federal devlet gibi olmayan"¹ *sui generis* bir yapıya doğru gittiği varsayılmıştır. Bununla birlikte asli ortak hukuk tabanlı kimliğin bulunmadığı geniş bir coğrafyaya sahip Avrupa'da nasıl demokrasi içinde birlik sağlanacağı tam olarak çözülebilmemiş değildir. Bu yapının sosyo-politik şekil bakımından üzerinde yaşayan topluluğu daha demokratik kılmasının yolu kamusal alanın geliştirilmesinden geçmektedir.

Toplumların demokrasilerinin gelişmişliği, hükümlerlik hakkı verdiği devletin uygulamalarının meşruluğunun kontrolü ve anayasal haklarının korunması/geliştirilmesi bakımından son derece önemli olan kamusal alan kavramı, çoğunlukla soyut, eksik veya yanlış tanımlanmaktadır. Genel olarak; "devletin yaptırım gücü, hukuktan ve yürütmeden aldığı kamusal güç arttıkça, metrekaresi genişleyen alan", "özel mülkiyet dışındaki tüm alanlar, devlet kuruluşları da dâhil, kamuya ait alanlar (yollar, kaldırımlar, plajlar, belediye otobüsü, park, mahkeme salonu, üniversite vb.)", "özel sektör ve kamu sektörünün boş bıraktığı, sivil toplum örgütleri tarafından doldurulan alan", "hukukta yeri olmayan alan", "özel alan olan evimizin dışındaki, yarı kamusal alan olan apartmanın önünden geçen kaldırımın ilerisindeki, herkese açık cadde" ya da "kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı yer" olarak algılanmaktadır.

Oysaki kamusal alan; toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanıdır.²

Görüldüğü gibi, devlet ve kamusal alan günlük kullanımda olduğu gibi birbiriyle örtüşmemekte, aksine çelişmektedir. Habermas'a göre, kamusal alan kavramı, ilk olarak kamuoyunun oluşturduğu sosyal hayat dünyasıdır ve bireylerin kamusal bir organ (kurum) oluşturmak amacıyla bir araya geldiği her türlü karşılıklı konuşma ile ortaya çıkar. Burada, vatandaşların kısıtlama olmaksızın, toplanma, dernek kurma, ifade ve yayın özgürlüğüne sahip şekilde, kamusal bir organ olarak genel çıkar alanlarında davranış sergilemesi gerekir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyonlar bilgi alışverişi yapmakta ve bu bilgiyi kamusal alanı etkileme amacıyla kullanmaktadır. Bu sayede, bir yandan demokratik kontrol mümkün kılınırken, diğer yandan kamunun ortak toplumsal meselelerde akıl koyarak kamuoyunu oluşturması sağlanır³.

Kamusal alan anlayışını Avrupa bütünleşme kuramları arasında, ontolojik yapıları nedeniyle, çoğulcu sosyo-politik bir düzenin savunucusu olan dönüştürücü nitelikteki

¹ Michael Burgess, "Federalism", Antje Wiener ve Thomas Diez (der.), **European Integration Theory**, New York, Oxford University Press, 2004, s.25.

² Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, İstanbul, İletişim, 2000.

³ Jürgen Habermas et al., "The Public Sphere: An Encyclopedia Article", **New German Critique**, No 3, 1974, s.49. (Makalenin orijinal metni için bkz. Jürgen Habermas, Sara Lennox, Frank Lennox, **Staat und Politik**, new edition, Frankfurt am Main, Fischer Lexicon, 1964.

kuramlarda aramak, rasyonalist nitelikteki kuramlara kıyasla daha gerçekçi olacaktır. Bu kuramları erken dönem çoğulcu liberal modeller ve daha çağdaş olan ve anayasal bir birlikten yana olan federalistler olarak ayırmak mümkündür. Bu kuramlar arasında gelecekte oluşturulması arzu edilen düzenin demokrasi kalitesini artıracak olan kamusal alanın geliştirilmesine yönelik homojen bir bakış bulunmamaktadır. Bu makalede, siyasi biçim ile kamusal alan arasında karşılıklı bir ilişki olduğu, siyasi biçimin izin verdiği ölçüde kamusal alanın gelişiminin mümkün olduğu, öte yandan kamusal alanın geliştiği ölçüde de siyasi biçimin demokratik niteliğinin artacağı varsayılmaktadır. Bu makalede ele alınan kuramların Avrupa'nın arzu edilen politik biçimini tanımlamalarındaki kamusal alana dair ifadeler ışığında Avrupa kamusal alanının oluşturulmasına ilişkin sorunların çözüm önerilerinin bulunabileceği savunulmaktadır.

Bu yaklaşım ışığında, Avrupa kamusal alanına ilişkin temel sorunlar; genişleyen birliklerin merkezileşme eğilimi içinde olması, Avrupa ortak kimliğinin tam olarak tesis edilememiş olması, Avrupa'da yaşayanlar arasında Avrupa çaplı, karşılıklı, yatay ve dikey iletişimin ve tartışma ortamının yetersizliği, kamusal iletişim içindeki kolektif aktör sayısının azlığı olarak belirlenmiştir.

Öncelikle, Avrupa'da bürokrasinin; halktan uzak, lobi gruplarının etkisine fazlasıyla açık ve hesap verebilirliğini sağlayacak mekanizmaların yeterince tesis edilmemiş olması nedeniyle, etkinliğini azaltmak ve merkezileşme eğilimini kontrol etmek gerekmektedir.

Öte yandan, Avrupa'daki farklı milletlerin aynı anda, aynı konu etrafında Avrupa çaplı bir tartışma imkânının ve bir ortak, hukuk tabanlı kimliğinin bulunmaması, Avrupa seviyesinde gerçek bir demokrasiye ulaşılmasını engelleyen en önemli hususlardan biridir. Ortak "biz" duygusunun oluşturulabilmesi için, Avrupa çapında, anayasal vatandaşlığın oluşturulması, yaygın medya iletişimine vatandaşların katılımının sağlanması ve ortak kimliğin oluşturulması idealdir.

Avrupa kurumları içinde ve kamu ile Avrupa kurumları/aktörleri arasında karşılıklı iletişim arttıkça, Avrupa kamusal alanı, dolayısıyla Avrupa Birliği'nin demokrasisi genişleyecektir. Kamusal alanın büyüklüğü, halkın yönetime katılımıyla doğru orantılıdır. Sözkonusu katılımın hızını artıracak etken toplum içindeki kolektif aktör sayısının artması, dolayısıyla kolektif öğrenme sürecinin hızlandırılması ile doğru orantılıdır. Kamusal iletişimin, öğrenen kurumların hedeflerini şekillendirmesi ile demokratikleşmenin en güçlü mekanizmalarından birisi tesis edilecektir.

Bu makalede öncelikle demokratik Avrupa bütünleşme tarihi bakımından sosyo-politik bütünleşme modeli öneren kuramların kamusal alan yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Bu nedenle, makalede ilk olarak çoğulcu sosyo-politik bir düzenin erken dönem savunucularından Karl W. Deutsch ile Ernst B. Haas, müteakiben anayasal bir birliktelikten yana daha çağdaş yazarlardan Larry Siedentop ve Jürgen Habermas'ın yaklaşımları kıyaslanacaktır. Müteakiben Avrupa'da kamusal alana ilişkin güncel problemler incelenecek ve kamusal alanın geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri tartışılacaktır.

Avrupa Kamusal Alanına Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Liberal ve Sosyal Model Karşılaştırması

Kamusal alanın yönetim biçimi ve halkın yönetimle ilişkisi açısından büyük önemi bulunmaktadır. Ancak, Avrupa bütünleşmesinin, başlangıcından bu yana evrimleşmesi nedeniyle, ona biçilen siyasi organizasyon tanımları da değişiklik göstermektedir. 1950’li yıllarda savaştan kaçınmak ve milliyetçiliğin yıkıcı etkilerinden kurtulmak için Avrupa’da federal bir yapının oluşturulması gerektiği fikri gerçekçi bulunmayarak ortaya konan Yeni İşlevselcilik (Neofunctionalism) ve İşlemcilik (Transactionalism) gibi formülasyonlar, bugün Avrupa bütünleşmesinin politik birlik olmaktan da öte gittiği ve anayasallaşmanın eşiğinden dönüldüğü noktada geçerliliğini kaybetmiş görünmektedir. Anayasallaşma sürecinin hız kazandığı zamanlarda sosyo-politik bir bütünleşme modeli öneren federalizm yeniden ön plana çıkarken, bütünleşmenin sekteye uğradığı dönemlerde Hükümetlerarasıcılık (Intergovernmentalism) gibi yaklaşımlar öne çıkmıştır. Oysaki siyasi model ne olursa olsun, Avrupalılık nosyonunda halkın yönetim ile ilişkilerinin şekli her zaman temel sorunsallardan biri olmuştur.

Avrupa’da 20’nci yüzyılın ilk yarısına kadar, Avrupa çapındaki büyük bir devletin sadece despotluk ile yönetilebileceği düşüncesi hâkimdir. Diğer bir deyişle, pan-Avrupa projesi savaşarak toprak edinmeye dayanmaktadır. Buna karşın, insanların geniş toprakları demokratik şekilde yönetme eğilimleri de, aynı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bu konuda Kant, kamuluk ilkesinin sadece vatandaşların haklarını değil, aynı zamanda demokratik düzenin temel ilkesini de temsil ettiğini ifade etmektedir. Buna göre, vatandaşlar, akıl yoluyla kamu politikalarının adil olarak yürütülüp yürütülmediğini topluca tartışmazsa, devletler ahlaki meşruiyetlerini kaybederler.⁴

Kantçı anlayışta kamusal alanı oluşturacak kamusal ilkesinin oluşturulabilmesi için, sistemli bir adalet arayışına ve kişisel olarak aklın kamusal kullanımını hakkına, günümüzdeki anlamıyla, iletişim kurma hakkına sahip olmak gerekmektedir.⁵ Montesquieu ise, cumhuriyetlerde halkın kamusal tartışmalara ve karar almaya tam katılımının gerektiğini söylemiştir.⁶

Bu pencereden bakıldığında kamusal alan, Avrupa bütünleşmesinin tamamlanması ile ortaya çıkacak politik topluluğun yönetiminin meşruiyet ve demokrasi seviyesini belirleyecek temel bir etkidir. Bunun yanı sıra kamusal alan, Avrupa’nın sosyal yapısının oluşumu ve niteliği ile doğrudan ilintili olması nedeniyle devlet-toplum ilişkilerini anlamaya yarayacak önemli bir araç görevi görmektedir.

Literatürde Avrupa’da kamusal alanın genişliği ya da yetersizliği yönünde bir uzlaşma bulunmamaktadır. Genel olarak ekonomi lisansı ile sosyo-politik lisansa yapılan vurgular temelinde kamusal alanın gelişimine etki eden olumlu ve karşıt görüşler arasında bir tartışma söz konusudur. Avrupa bütünleşmesi, öncülüğünü Ernst B. Haas’ın yaptığı Yeni İşlevselci pencereden değerlendirildiğinde, kuramda her ne kadar bir yeni

⁴ Slavko Splichal, “In Search of a Strong European Public Sphere: Some Critical Observations on Conceptualizations of Publicness and the (European) Public Sphere”, **Media Culture Society**, Cilt 28, No 5, 2006, s.699.

⁵ **Ibid.**, s.710.

⁶ Larry Siedentop, **Democracy in Europe**, New York, Columbia University Press, 2001, s.2.

kimlik modeli önerilse de, insan unsurunun geri planda kaldığı görülmekte, bütünleşme ile dönüşerek yaygınlaşan ortak alanlarda toplumun da benzeşmesi gerektiği/benzeşeceği düşüncesindeki yazarlarca buna itiraz edilmektedir.

Erken Dönem Dönüşümcü Kuramları: Karl W.Deutsch ile Ernst B.Haas Arasında Bir Karşılaştırma

Avrupa’da savaşın düşünülemez hale geldiği bir bütünleşmenin nasıl sağlanabileceği konusunda dikkat çeken çalışmalara imza atan akademisyenlerden, Karl W. Deutsh, ekonomik büyümenin her zaman birlik sağlamadığını öne sürmüştü⁷, böylece çalışmalarını yaptığı Soğuk Savaş döneminde etkin olan iki temel düşünce olan, **toplulukları** sınıfsal mücadele içindeki birimler⁸, **devleti** yöneten sınıfın bir aracı⁹ olarak gören Marksizm ile toplumsal bütünleşmenin (en azından Avrupa Birliği’nde) öncelikle temel ekonomik sektörlerde gerçekleşeceğini öne süren teknokratik yaklaşımlı Yeni İşlevselciliğin¹⁰ tam karşısında bir önerme sunmuştur.

Bu yaklaşım; bilginin tartışma ve sosyal iletişim yoluyla yayılması, öğrenen uygulama topluluklarının oluşturulması, arka plan bilgilerinin tecrübe ile yapısallaştırılması, toplulukların savaş konusunda kendi kendini kısıtlayarak ortak çıkarlarda müştereklik sağlaması, etkileşim yoluyla ulus-inşasının gerçekleştirilmesi ve çoğulcu güvenlik topluluklarına ulaşılması gibi pek çok yeni kavram içermektedir.

Öte yandan Haas, ulusötesi işlemsel değişimleri ulusüstü organizasyonun biçimini etkileyen bir bağımsız değişken olarak görürken, Deutsch sınırlar arası iletişimin bir sonucu olarak oluşacak topluluğun farklı biçimlerine odaklanmıştır¹¹. Açıkçası Haas, Deutsch’un iletişimsel/etkileşimsel yolla sosyal öğrenmenin, müteakiben de bütünleşmenin gerçekleşeceği yaklaşımı ile “birlikte çalışmayı öğrenmiş bir grup insan”¹² olarak tanımladığı **toplum** hayatındaki ekonomik değişimi, bütünleşmenin esas ölçütü hâline getirmiştir.

Deutsch’un tanımladığı sosyal bütünleşmeler sonucu oluşacak yeni Avrupa halkı, Haas’ın ulusüstü kurumlara sadakat akışı ile oluşacak yeni Avrupa halkından farklı bir süreç sonunda oluşacaktır. Bu bakımdan toplumun oluşumuna etki eden bağımsız değişkenler karşılıklı ekonomik değişimle sınırlı değildir. Sweet ve Sandholtz ise Haas ve Deutsch’un görüşlerinin bir sentezini sunmakta ve yeni işlevselci bütünleşmeyi üye devlet toplulukları arasında ulusötesi değişim aracılığıyla sosyal bir süreç olarak görmektedir^{13,14}. Deutsch’un politik toplum modeli ulus inşasına dayalıdır. Deutsch’a

⁷ Karl W.Deutsch, **Nationalism and Social Communication**, Massachusetts, The M.I.T. Press, 1953, s.v.

⁸ Andrew Linklater, “Marxism”, Scott Burchill ve Andrew Linklater (der.), **Theories of International Relations**, Palgrave Macmillan, 1996, s.110.

⁹ **Ibid.**, s.118

¹⁰ Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, New York, St.Martin’s Press, 2000, s.51.

¹¹ Thomas Diez ve Antje Wiener (der.), **European Integration Theory**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s.12.

¹² Deutsch, **op.cit.**,s.87.

¹³ Alec Stone Sweet ve Wayne Sandholtz, “European Integration and Supranational Governance”, **Journal of European Public Policy**, Cilt 4, No 3, 1997, s. 297-317.

göre **topluluk** birbiri ile iletişim kurmayı öğrenmiş olan ve karşılıklı mal değişiminin ötesinde birbirini anlayan insanlardan oluşur.¹⁵ Görünmez değerler manzumesi olan kültür, iletişimi kolaylaştırdığı oranda bir topluluk oluşturur.¹⁶ “Bu topluluk, şayet ortak bir tarihi tecrübe etmiş ise, bu tamamlayıcı alışkanlıklara ve iletişim imkânlarına sahip bir topluluktur”¹⁷. Deutsch’a göre, sözkonusu tamamlayıcı alışkanlıklara ve iletişim imkânlarına sahip olan daha geniş insan topluluğuna **halk** denir.¹⁸ Bir halka aidiyeti belirleyen değişken, geniş bir tamamlayıcılık sağlayan sosyal iletişim¹⁹ iken, halkın iç sosyal iletişiminin genişliği ve etkinliği bu halkın ne kadar etkin şekilde bütünleştiğini, ne kadar ilerlediğini ve bu kapsamda ne kadar bir **millet** olma yolunda ilerlediğini işaret etmektedir.²⁰

Deutsch, bazı durumlarda, birbiri ile yeterince bütünleşmiş toplulukların, bir birleşik topluluğa benzemekle birlikte, ulusüstü bir yapıya egemenlik devrine ihtiyaç duymayabileceklerini iddia etmiştir.²¹ Burada, topluluk inşasının müşterek resmî karar alma yapılarından (yani kurumlardan) ziyade, karşılıklı sempati, güven, sadakat ve “biz” duygusunun gelişimine bağlı olduğu, karar almanın ihtiyaçların karşılıklı algılanması ve aynı şekilde bu ihtiyaçlara karşılıklı cevap verilmesine bağlı olduğu tezi çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Deutsch’a göre benzer bilgi akışına maruz kalacak topluluklar, sonunda bu bilgileri özümseyerek, Haas’ın düşüncesinin aksine, bir ulusüstü kurumsallaşmaya gerek olmaksızın, bütünleşebileceklerdir.

Deutsch’un politik topluluk modelinde, amalgam olsun çoğulcu güvenlik topluluğu olsun, bütünleşmenin gerçekleştirilmesi için iletişim, göç, karşılıklı hizmetler, askerî iş birliği, turizm gibi uluslararası faaliyet hacminin (transaction) artması, sosyal-psikolojik öğrenme sürecinin bu şekilde tetiklenmesi ve bunun karşılığında sosyal aktörler arasında ortak kimliklerin ve güvenin geliştirilmesi gerekmektedir.²² Buna göre, bütünleşmenin sosyal ve siyasi boyutu vardır. Sosyal bütünleşmede, Norveç ve İsveç örneğinde olduğu gibi, çoğulcu güvenlik topluluğunda karşılıklı etkileşimler, “biz” duygusu ve “barışçıl değişim beklentisi” ile yönlendirilmektedir.²³ İkinci boyut olan siyasi bütünleşmede²⁴, bir kez çoğulcu güvenlik topluluğu oluşturulunca, siyasi elitlerin ortak ulusüstü kuruluşlar inşa etmeyi seçme şansı doğacaktır. Bu da, amalgam güvenlik topluluklarına yol açacaktır (temelde federal birlikler). Oysaki Deutsch, barışı sağlamak için tercih edilecek yol olarak, uluslararası seviyede birleşik topluluklar empoze

¹⁴ Yeni İşlevselcilik ve İşlemcilik kuramları birbiriyle kıyaslanmaz değil, dönüşümcü kuramlar olarak birbirine karşı test edilebilir niteliktedir.

¹⁵ Karl W.Deutsch, **Political Community and the North Atlantic Area, International Organization in the Light of Historical Experience**, Princeton, Princeton University Press, 1968, s.91.

¹⁶ **Ibid.**, s.88.

¹⁷ **Ibid.**, s.96.

¹⁸ **Ibidem.**

¹⁹ **Ibid.**, s.97.

²⁰ **Ibid.**, s. 99.

²¹ Rosamond, **op.cit.**, s.170.

²² Deutsch, **Political Community, op.cit.**, s.144.

²³ **Ibid.**, s.36.

²⁴ **Ibid.**, s.162.

etmektense, çoğulcu güvenlik topluluklarının oluşturulmasının daha kolay olacağını ifade etmektedir.²⁵

Bir bütünleşmenin sağlanabilmesi için Deutsch, iki temel şart tespit etmiştir. Bunlardan birincisi, “katılımcı siyasi birim ya da hükümetlerin şiddete başvurmaksızın, birbirlerinin ihtiyaçlarına, mesajlarına ve faaliyetlerine hızlı ve yeterli şekilde cevap verebilme yeteneği”dir. Devletler, bu yeteneği, örneğin uluslararası kuruluşlara ortak üyelikle inşa edebilirler. İkinci şart ise, “siyasi karar almaya yönelik temel değerlerin uyumluluğu”dur.^{26, 27}

Avrupa bütünleşmesinin başta Kuzey ülkeleri olmak üzere, üye devletlerin güvenlik kimliklerini Avrupalılaştırdığı, güvenlik alanındaki ulus-devlet politikalarının, idari kurumlarının ve güvenlik yaklaşımlarının Birlik eğilimine paralel şekilde dönüştüğü ve benzeştiği gözlemlenmekle birlikte²⁸, bu barışçıl ortamın Avrupa Birliği içindeki demokratik meşruiyeti nasıl sağlayacağını modernist terimlerle tam olarak tanımlamak hâlen mümkün değildir.

Savaştan kaçınma adına gerçekleştirilecek bir bütünleşme için genel şartlar, kriterler ve modeller Deutsch tarafından sosyal gruplar arasındaki iletişimin artışına bağlı oluşacak topluluk-halk-millet olma haline vurgu yapılarak belirlenmişse de, kuramdaki en büyük eksiklik, söz konusu sosyal grupların bir araya gelmesi sonrasında nasıl bir politik topluluk oluşturacakları üzerinde bir yargıya varılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kısaca, birbiriyle benzeşmiş sosyal tabanın demokratik yönetiminin politik tanımı belirsiz kalmaktadır.

Haas’ın politik toplum modelinde ise, gelecekte gevşek bir konfederasyon içinde, öncelikle ekonomik işlevsel alanlarda sınır ötesinde çıkar gruplarıyla birleşerek (saçılma etkisi), sadakatin ulusüstü kurumlarda arandığı bir model öngörülmektedir. Haas, topluluk oluşum sürecini “bazı federal güçlere sahip uluslararası bir kuruma tam gönüllü katılım”²⁹ olarak tanımlar. Buna göre, politik birliğin çoğulcu bir topluluğu oluşturan anahtar gruplar tarafından kabulü için çoğunluğun desteğine ihtiyaç yoktur ve bu tüm katılımcıların kimliksel hedeflerine dayanmak zorunda değildir³⁰.

Haas’ın politik topluluk oluşumundaki rasyonalist vurguya şaşmamak gerekir. Zira kendisi (federal) birleşmenin sağlanmasının başarılabilmesi için katılımcı ülkenin

²⁵ *Ibid.*, s.30-31.

²⁶ *Ibid.*, s.66.

²⁷ Amalgam topluluk olma şartları: karşılıklı değerlerin uyumluluğu, ayırt edici bir hayat tarzı, daha güçlü ekonomik bağ veya kazanç beklentisi, politik ve idari yeteneklerde göze çarpan bir artış, üstün ekonomik büyüme, sağlam sosyal iletişim ağları (coğrafi olarak ülkeler arasında, sosyal olarak farklı sosyal katmanlar arasında), genişleyen bir politik elit, kişilerin dolaşımındaki artış, iletişim ve faaliyet hacminde çoğalma, daha az geçerli olmakla birlikte, grup rollerinin karşılıklı değişimi ve davranışların karşılıklı tahmin edilebilirliği olarak sıralanmıştır. Bkz.: Deutsch, **Political Community**, *op.cit.*, s.58.

²⁸ Pernille Rieker, “Europeanization of Nordic Security: The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, **Cooperation and Conflict**, Cilt 39, No 4, 2004, s.386.

²⁹ Ernst B.Haas, **The Uniting of Europe. Political, Social, and Economic Forces 1950-1957**, Stanford CA, Stanford University Press, 1958, s.xii.

³⁰ *Ibid.*, s.13.

ideolojik ve sosyal olarak parçalılık göstermesinin kolaylaştırıcı rol oynayacağını varsayar³¹. Burada, Haas tarafından milliyetçiliğin olumsuz etkilerine vurgu yapılmak istenmiştir. Haas'ta politik, ekonomik ve bunları takip edecek sosyal bütünleşmenin grup baskısı ve kurumların rolü ile olacağına vurgu vardır. Çünkü Haas, anahtar grupların beklentilerini, ideolojilerini ve davranış paternlerini sembol ve kurumlara kaydırıldığına topluluğun oluşacağını iddia eder³².

Haas, “diğer politik otoritelere kıyasla kendi merkezi siyasi kurumlarına daha fazla bağlılık/sadakat gösteren belli grup ve bireyler”³³ olarak tanımladığı politik topluluk anlayışının, Deutsch'un amalgam güvenlik topluluğundan³⁴ daha geniş olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Haas, amalgam topluluklarda hükümetlerarası kurumlarca verilecek merkezi kararlara sürekli bir sadakat akışının olmayacağını düşünmektedir³⁵. Haas'ın kamusalılık anlayışında, aktörlerin çıkar ve değer algılarının çoğulcu karar alma süreci ile yeni bir milli bilinç oluşturması³⁶ yer almaktadır.

Deutsch ise kamusalılık açısından eleştirel okulun çağımız düşünürlerinden Habermas'a daha yakındır. Zira Habermas da Deutsch gibi ekonomi-politiğin yerine sosyo-politiğe daha fazla vurgu yapmaktadır. Deutsch, yeni bir kimlik oluşumu için sosyal gruplar arasındaki yatay, Haas sosyal gruplarla ulusüstü kurumlar arasındaki dikey, Habermas ise hem yatay hem dikey iletişim hacminin artışına vurgu yapmaktadır.

Çünkü bugünün demokrasi anlayışı işlevsel bütünleşmenin siyasi bütünleşmeyi sağlayacağını savunan kuramların öngörmediği şekilde kolektif sorunları çözmekten uzak kalmakta ve meşruiyeti sağlamada başarısız kalmaktadır.

Deutsch ve Haas, zamanla bütünleşme sağlandıkça demokratik yönetim modelinin belirginleşeceği ve esasen 18'inci yüzyılda inşa edilmiş anayasaların çoğulculuk, küreselleşme ve daha karmaşık yönetim modelleri ile geliştirilmesi sonucu, esası değil biçimi değişecek bir demokrasiye uyum sağlamakla sorunun çözüleceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu bakış açısı şaşırtıcı şekilde, federalist kampta yer alan Larry Siedentop gibi yazarlarla benzerlik teşkil etmektedir. Öte yandan Habermas gibi dönüşümcüler ise, demokrasinin temelden kendi kendini yönetmekten, kendi kendine yasama yapmaya dönüştüğünü savunmaktadır.

Savaşın bir toplulukta artık düşünülemez olması bağlamında iç düzenin topluma yansımaları ile oluşacak kimlik belki barışçıl olabilecektir, ama yeterince demokratik olabilecek midir? Kurumların işlerliğinin sağlanması ve demokratik kontrolü nasıl bir mekanizma ile sağlanacaktır? Oluşacak politik topluluğun modeli toplumu nasıl etkileyecektir? Savaşın düşünülemez olduğu safhada politik toplumdaki “politika” ve “toplum” nasıl tanımlanacak, toplumdaki demokrasi kalitesi ne olacak, ihtiyaçları neyi

³¹ **Ibidem.**

³² **Ibid.**, s.15.

³³ **Ibid.**, s.5.

³⁴ Deutsch, **Political Community**, op.cit., s.3-21.

³⁵ Haas, **op.cit.**, s.9.

³⁶ **Ibid.**, s.14.

ihtiva edecektir? Haas olsun, Deutsch olsun kuramlarında bu soruların cevabı bulunmamaktadır³⁷.

Anayasal Tabanda Bütünleşme Öngören Çağdaş Kuramlar: Larry Siedentop ile Jürgen Habermas Arasında Bir Karşılaştırma

Politik topluluğun daha çok “politik” kısmına vurgu yapan, ulusötesi ekonomik etkileşimi esas ölçüt alan ve kamusalılığı tabandan tavana sosyal bağın artırılması bağlamında değerlendiren Haas’ın ve politik topluluğun daha çok “topluluk” kısmına vurgu yapan, ulusötesi iletişimi/faaliyet hacmini esas ölçüt alan Deutsch’un aksine, tavandan tabana bir bütünleşme öngören federalistler de hem kendi içinde hem de ülkeler nezdinde farklı kamusalılık anlayışına sahip bulunmaktadır.

Örneğin federalizm; Almanya ve Amerika’da, İngiltere ve Hindistan’dakinin aksine birleştirici bir anlam taşımakta olsa da³⁸ bu ülkelerdeki sosyal modeller birbirinden tamamen farklıdır. Bunların doğal olarak kamusal alana bakış açıları da farklıdır. Bu anlamda, Larry Siedentop için yetersiz olanlar Jürgen Habermas için umut vaat edici olabilir.

Siedentop’ın “Avrupa demokrasisi”nin tarihsel gelişimini inceleyerek sorunun çözümünün federalizmin inşasında olduğunu iddia eden çalışması oldukça dikkat çekicidir. Siedentop’a göre, 17’nci yüzyılda Avrupa’da geniş topraklardaki toplulukların yönetilebilmesi için, gücün ve hukukun üstünlüğünün merkezileştirilmesine ihtiyaç duyulduğundan, yönetişime halkın katılımı mümkün olmamıştır. 18’inci yüzyılda, İngiltere’de yasal otorite merkezleşmiş, ancak güç kısmen âdemi-merkezleşmiştir (Aristokratlar bürokrasinin güdümüne girmek istememişlerdir)³⁹. 18’inci yüzyıldaki İngiliz toplumunun, sosyal hiyerarşide tepedeki geniş topraklara sahip az sayıda aristokrat ve eşraf ile tabandaki fakir kitlelerden oluştuğu görülmektedir. İngiliz lordlarının zenginlikleri tarımsal ürünlerdeki artışa, yatırım fırsatlarının genişlemesine ve iktidara hakim olmaya dayalıdır. Monarşi ise en önemli siyasi görevleri aristokralara vermiştir. Zamanla eşrafın zenginliği İngiltere’nin savaş harcamalarını desteklemek için sürekli artırdığı vergiler karşısında erirken, aristokrat sınıfının kasasına finans akışı devam etmiştir. Aristokrasi bürokrasiyi dengeleyebilen bir görünüm sergilemiş, bu anlamda, bir dönem, bürokratik despotizmden, aristokratik sosyal yapılar ile kurtulunulabileceği düşünülmüştür. Gerçekten de, aristokratlar edindiği sosyal üstünlük varsayımı ve elindeki sermaye gücüne bağlı olarak merkezi otoriteye karşı gerektiğinde direnç gösteren gruplar oluşturmuştur. Bununla birlikte, 18’inci yüzyılın sonunda İngiltere’de orta sınıfın şehir ve kasabalarda büyümesinde de, aristokrasiye ve aristokraların sermaye birikiminden doğan patronaja karşı verilen siyasi mücadelenin büyük payı vardır.

³⁷ Bunun daha radikal örneği İşlevselcilik akımının kurucusu David Mitrany’de görülmektedir. Mitrany, küresel işlevsel bütünleşmeyi engelleyeceği ve yeni sınırlar (milliyetçilik, ulus-devlet davranışları) göstereceğinden bölgesel bütünleşmeye karşı çıkmaktadır ve yönetim biçimini işlevin şekillendireceğini öngörmektedir. Bkz. Rosamond, **op.cit.**, s.34-38.

³⁸ Burgess, **op.cit.**, s.25.

³⁹ Siedentop, **op.cit.**, s.3.

19'uncu yüzyılda liberal anayasacılık düşüncesi, aristokrat karakterin eşit vatandaşlık ve serbest dolaşım ile yok edilmesini hedeflemiştir. Aristokrasinin yerini güçler ayrılığı, yazılı haklar, yerel yetkiler ve gönüllü oluşturulan birlikler almıştır. Bu nedenle, liberal anayasacılık merkezî hükümette aşırı güç birikimini engellemeyi hedeflemiştir. Ancak bu tip bir sınıf mücadelesi de ilerde merkezileşmeye dönüşebilme potansiyelini içinde bulundurmaktadır.

Habermas'a göre bu süreç kendiliğinden politik düzlemdeki güç mücadelesi sonucu oluşmuş değildir. Orta Çağ'da hükümrânın gücü halk için değil, halkın önünde tecelli etmiştir. Kamusallık doğrudan hükümrânın varlığına bağlıdır. 18'inci yüzyılın sonuna doğru okur-yazarlık ve ileri eğitim tabanda genişlemiş, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin fikirleri yayılmış, meslek grupları ortaya çıkmış, kütüphaneler, fikir kulüpleri, siyaset tartışılan kahve mekanları ve gazete basımı yaygınlaşmıştır. Feodal otoriteler (kilise, prensler ve soylular) uzun bir kutuplaşma dönemi sonrasında "kamu" ve "özel" unsurlara bölünmüş, bu ayrımında kilise ve din özgürlüğü özel bir mesele haline gelirken, prenslikler kamu bütçesinin hanedan harcamalarından ayrılması ile sarsılmıştır. Bürokrasi, askeriye ve kısmen yasal kurumlar ile birlikte kamu otoritesi kurumları prensin saray divanından⁴⁰ bağımsızlığını kazanmıştır. Nihai olarak feodal alan da dönüşmüş, bu kapsamda soylular, parlamentolar ve yasal kurumlar gibi kamu otoritesinin kurumları ya da ticaret ve toprak örgütlenmeleri gibi burjuvayı temsil eden devletten ayrı bir özel otonomi hâline gelmişlerdir. Kamusal alan ulusal ve topraksal devletler ile birlikte ortaya çıkan bu yeni "kamu otoritesi" alanının oluşmasına yol açmıştır.⁴¹

Siedentop aristokrasinin âdemi-merkeziyeti sağlayarak bürokrasinin despotizmini engellediğini iddia ederken, Habermas aristokrasinin (prens) kamusal alanı saray divanının tekelinde hapsedtiğini öne sürmektedir. Prens saray divanının mutlakiyeti ise, burjuvanın gücü paylaşmak istemesi ile kırılmıştır. Burjuva öncelikle mevcut güç ilkesi olan prensin gözetim ve denetim hakkına karşı çıkmış ve görüşmelerin halka açık yapılmasını talep etmiştir.⁴² Böylece toplumu özel otonomi alanı olarak garanti altına alacak ve kamu otoritesini birkaç işlevle sınırlandıracak temel haklar katalogları ilk modern anayasalarda yapılarak, kamusal alanın liberal modeli tesis edilmiştir.⁴³

Siedentop ise, Avrupa'da aristokrasi olmadan, liberal/anayasal bir ilişkinin nasıl tesis edilebildiğini araştırmak gerektiğini öne sürmektedir. Buna göre; 18'inci yüzyılda demokratik hükümet talebi "klasik cumhuriyetçilik" ya da "vatandaşlık" ile ilişkilendirilirken, demokratik toplum ise "sivil toplum"la ilişkilendirilmiştir⁴⁴. İlk olarak oldukça küçük, yüz yüze bir araya gelebilecek bir toplum öngörülmüş, tartışmak ve oy vermek için kamu faydasının, yerel veya kişisel faydanın üstünde, öncelikli

⁴⁰ Prens saray divanı geniş aile fertlerinden, resmi görevlilerden, hizmetlilerden ve siyasi ya da mali kazanç sağlama arzusunda çok sayıda kişiden oluşmaktadır ve siyasi yaşantının, moda, müzik ve sanatın merkezi olarak görülmektedir.

⁴¹ Habermas, **The Public Sphere, op.cit.**, s.51.

⁴² **Ibid.**, s.52.

⁴³ **Ibid.**, s.52-53.

⁴⁴ Siedentop, **op.cit.**, s.51.

gelmesi (kişinin toplumun faydasına adanması), tek rol olarak da vatandaşlık rolü hedeflenmiştir. Bu düşüncenin (vatandaşlık) karşıtı olan sivil toplum anlayışı ise, vatandaşlığın getirmiş olduğu sıkı koşullardan uzaktır. Bu koşullar o kadar sıkıdır ki, insanlar aktif vatandaşlığı reddederek, daha az talepte bulunan tüketici tipli demokrasi modelini tercih etmektedirler. Siedentop'a göre demokratik toplumda, sivil toplum grupla değil, bireyle başlar⁴⁵. Bireyler ahlaki ve doğal açıdan eşittir. Ait oldukları grubun bir önemi yoktur. Bu eşitlik, kendi aralarında adaletin sağlanmasını da önemli kılar. Esasen, moral ve doğal eşitlik gereğince bireylerin eşit muameleye tabi tutulması ilkesi, modern Avrupa'nın gelişiminde etkin bir husus haline gelmiş, bu durum Avrupa'nın demokratik toplum olarak gelişiminin ahlaki bir temelini oluşturmuştur. Söz konusu demokratik toplumda, bireylerin hak ve görevleri vardır. Kastların, şirketlerin ya da bir ailenin ayrıcalığı yoktur. Ancak, 19'uncu yüzyılda, kısa dönemli çıkarlar peşinde koşan tüketici bireylerden oluşan bu toplum biçimi "kapitalizm"le özdeşleşmiştir. Mülkiyetin özel sahipliği üzerine kurulu bir ekonomik sistemde, tek amacın özel kâr üretmek olduğu kapitalizmin ahlaki ilkelerinin ya da etik kurallarının olmayacağı düşünülmektedir. Bunların yokluğunda toplum içinde ortak geleceğe dair fikir alışverişinde bulunulması ve eleştirel tartışma ile ortak akla ulaşılması mümkün olmayacaktır.

Sivil toplumda; kişisel bağımsızlık (özgürlük), insan hakları (kendine saygı) ve sözleşme (kişilerin seçim ve yükümlülüklerini kendi iradesiyle ifa etmesi) birbirine karşılıklı bağlı unsurlardır⁴⁶. Avrupa'da demokrasi sivil toplum temeli üzerinde yükselirken ulus-devletin inşası ile merkezî kurumlar oluşturulmuş, ancak kamu tartışması ve karar alma imkânları biraz daha tepeden/uzaktan yapılmaya başlanmıştır. Demokratik toplumun ölçeğinin genişlemesi sonucu, aktif vatandaşlık imkânsız hâle gelmiş, toplum karmaşıklaşmış, siyasi güç çok fazla merkezileşmiş ve ekonomik karar alma çok fazla dağınmış hâle gelmiştir. Ancak, toplum içten hep kamu gücünde eşit pay istemeye devam etmiştir.

Avrupa içtimai hayatında kilisenin rolü de önemlidir. Habermas'a göre Kilise 18'inci yüzyılın sonunda bir yandan özel, bir yandan kamusal unsurlara bölünerek, diğer kurumların yanı sıra, kamusal ve yasal varlığını sürdürebilmiştir.⁴⁷ Siedentop'a göre ise, Hıristiyanlık Amerika Birleşik Devletleri'nde birleştirici, Avrupa'da ayırıcı özelliكتedir⁴⁸. Avrupa'da ahlaki konsensüs'ü sağlamak zordur. Gerçekten de Habermas'ın, dini inançları güçlü olan vatandaşların, kamusal akıl yürütmeye başarılı olamayacağı, çünkü bu kişilerin temel adalet konularıyla ilgili kararlarını kendi dinsel kanaatleri temelinde değerlendireceği ifadesi⁴⁹ Avrupa'da kilisenin, toplumdaki tüm bireylerin vicdani özgürlüğe sahip olduğu bir ortamla değil entelektüel baskı ile özdeşleştirildiğini göstermektedir.

⁴⁵ **Ibid.**, s.57.

⁴⁶ **Ibid.**, s.57, 58.

⁴⁷ Habermas, **The Public Sphere, op.cit.**, s.51.

⁴⁸ Siedentop, **op.cit.**, s.15.

⁴⁹ Cristina Lafont, "Religion and the Public Sphere: what are the deliberative obligations of democratic citizenship?", **Philosophy Social Criticism**, Cilt 35, No 1-2, 2009, s.133.

Siedentop'a göre Avrupa'da bireysel özgür seçim yapma yeteneğinin kilise ve sivil toplum tarafından baskı altına alınması nedeniyle toplumun kamu gücüne erişimi sağlanamamakta, öte yandan merkezileşme nedeniyle otoritenin kontrolü sağlanamamaktadır.

İleri kapitalist toplumlarda ortaya çıkan yeni "bilinçli" alt sınıf, Doğu Avrupa'daki baskı altında kalmışlık kültürü, ekonomik krizler ve savaş merkezileşmeyi tetikleyebilecek unsurlardır. Bununla birlikte, algılanan eşitsizlikler (kadınlar, siyahlar, fiziksel engelliler, homoseksüeller vb.) merkezden daha fazla eşitlik isterler ve adem-i merkezîyetçiliği tetiklerler. Ancak bunlar merkezi dengeleyecek kadar güce sahip değildir. Herkesin kanun önünde eşit olduğu, temel haklara sahip olduğu, yeniden bölüşümün (redistribution) geniş bir alana yayıldığı, eğitim, sosyal fırsat ve hareketin arttığı bir toplumda yerel otonomiye savunacak ve politik gücün merkezileşmesini sınırlayacak eski aristokrasi benzeri bir model ya da sınıf bulunmamaktadır.⁵⁰

Bu anlamda, günümüzde hükümlerlik hakkı ile sınırsız kamu yapma hakkını elinde tuttuğunu iddia eden merkezî devleti sınırlandırmanın, kontrol etmenin ve meşruluğu sağlamanın bir yolu olması gerekmektedir. Siedentop bunun; yetki dağılımı, kontrol ve denge, ciddi yerel otonomi ile yapılabileceğini önermiştir.⁵¹ Görüldüğü gibi *politik yönetim biçiminde merkeziliğin artması, bireyleri yönetime katılmadan uzaklaştıran bir etkiye sahiptir.*

Öte yandan, modern demokrasinin ikilemi ise, sivil toplumun sadece tüketici olmak istememesi, aynı zamanda vatandaş olmak istemesidir. Toplum ile devlet arasındaki bu boşluğu gidermek için Avrupa bütünleşmesinde Haas'ın savunduğu Monnet'nin "topluluk" (community) modeli öne sürülmüştür. Bu Rousseau'nun ahlak topluluğu anlayışına denk gelmektedir. Ancak, Siedentop'a göre insanları tam olarak toplulukla bütünleştirmek "kişisel bağımsızlığı" yok etmektedir ve gerekli olan biraz kısıtlı bir vatandaşlık nosyonudur. Bu, özel alana ve onun meşruluğuna önem veren, aynı zamanda kamunun vatandaşlar üzerindeki gücünü, eşitliği ve özgürlüğü tanıyan bir yasa ile sınırlayan, devletin bireyleri belli bir seviyede aktif vatandaş olarak katılıma yönlendireceği bir nosyondur.⁵²

Habermas ise, bireycilik-sivil toplum-kamu otoritesi ilişkisine liberal açıdan bakmadığı gibi, Siedentop'ın birey-devlet ilişkisinin yasal bir model çerçevesinde tesis edilmesi formülüne de ters bir duruş sergilemektedir. Habermas'a göre, liberal modeller her zaman (fikrî çatışmalar ihtiva eden) ideolojik unsurlar içerirler.⁵³ Habermas'a göre Avrupa'da kamu organları, sosyal münhasırlıklarını ve nispeten yüksek eğitim standardı sayesinde burjuva sosyal kurumları ile yakaladıkları uyumu kaybettikten sonra, (fikrî) çatışmalar özel alandan kamusal alana kaymıştır. Kamu sosyal taleplerin ve şiddetli çatışmalara yol açan çıkar kavgalarının bir alanı haline gelmiştir. Sosyal kurumlar, siyasi kamusal alan içinde siyasi partiler aracılığıyla ya da doğrudan kamu idaresine

⁵⁰ Siedentop, *op.cit.*, s.6.

⁵¹ *Ibid.*, s.29.

⁵² *Ibid.*, s.29.

⁵³ Habermas, *The Public Sphere, op.cit.*, s.54.

bağlı olarak devletle etkileşim içindedir. Bu kamusal ve özel dünyanın birbiriyle yoğrulması sonucu, siyasi otoriteler sadece emtia değişimi alanında belli işlevler görmekle kalmamakta, sosyal güçler siyasi işlevler de üstlenmektedir. Büyük organizasyonlar bir yandan devletle siyasi taahhüt içine girdikleri oranda mümkün olduğunca kamusal alandan kaçmaya çalışırken, öte yandan kitlelere görünür bir açıklık sağlayarak en azından halk oyunu elde edecek bir desteği garantilemek istemektedirler.⁵⁴

İşte tam bu noktada Siedentop'ın kısıtlı vatandaşlık nosyonu ile yine Siedentop'ın teyit ettiği şekilde Haas'ın yeni işlevselci bütünleşme modeli eksik kalmaktadır. Siedentop, Avrupa'da demokrasi açığının nedeni olarak hızlı ekonomik bütünleşmenin toplumun kültürel değişiminin önüne geçmesi ve ekonomi ile devletçiliğin birleşmesini görmektedir.⁵⁵ Sadece otonomi, dayanışma, çoğulculuk, vatandaşlık ve katmanlı yetki (subsidiarity) prensipleri bir topluluğun kendi yönetiminde ortak kaderi aramasına yetmemektedir. Kamusal sosyal etkileşim biçiminin tüm bunlara etkisini belirlemektedir.

Gerek Haas, gerekse Siedentop, sosyal gücü ve bu güçle merkezi otorite ilişkisini gözardı etmektedir. Elitlerin devletle yapacağı akit sonucu, Haas ulusüstü kurumlarda toplumsal sadakati hedeflerken, Siedentop kişisel bağımsızlığı koruyacak yasal olarak sınırlı bir devleti hedeflemektedir. Aslında Siedentop-Haas grubu ile Deutsch-Habermas grubunun ulaşmak istediği son farklı iken kullandıkları araçlar aynıdır.

Örneğin, Avrupa vatandaşları ile Birlik arasındaki ilişkinin anayasal düzlemde garanti altına alınmış bireysel haklarla tesisi ve otoritenin katmanlı yetki aracılığıyla mümkün olduğunca yerel seviyeye verilmesini içeren Siedentop'ın liberal modeline karşılık, siyasal iktidarın tüm faaliyetlerinin kamuya açık ve şeffaf hale getirilmesi ile güçlü sivil toplumun kendi geleceğine dair ortak iyiyi aramasına yarayacak eleştirel muhakemeye özgü bir alanın tesisi ve geliştirilmesini içeren Habermas'ın sol eğilimli modeli için kamusal alanın geliştirilme ve korunma yolu anayasallaşma olarak görülmektedir. Bu bakımdan, Siedentop ve Habermas için anayasallaşma aracı, oluşturulması hedeflenen vatandaşlığın niteliğini belirleyecektir. Ele aldığımız tüm yazarların da ortak kaygısının *ortak kimlik inşası* olduğu görülmektedir.

Habermas, Siedentop'ın 2'nci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkan federalist düşüncelere kıyasla Avrupa'nın bugün geldiği noktaya, devletlerin egemenliklerini belli kısıtlı alanlarda değişken derecelerde bir havuzda topladıkları ve ille de ulus devlette olduğu gibi bireyler üzerine zorlayıcı güç kullanmayı hedeflemeyen konfederasyondan daha fazla, bir federasyondan daha az bir biçim, daha yakın bir tanımlamada bulunduğunu ifade etmiştir. Habermas'a göre Avrupa'da 18'inci yüzyılda Philadelphia ve Paris'te Kurucu Babalar ve Fransız Devrimcilerinin yaptığı gibi yeni bir şey icat etmek yerine, Avrupa ulus-devlet sisteminin büyük demokratik başarılarını muhafaza ederek, kendi sınırlarının ötesine taşımak gerekmektedir. Avrupa'nın bu başarıları vatandaşlık haklarının garanti altına alınması, sosyal refah, eğitim ve dinlence

⁵⁴ *Ibid.*, s.29

⁵⁵ Siedentop, *op.cit.*, s.224.

seviyesinin yükseltilmesinin ötesinde etkin bir özel otonominin ve demokratik vatandaşlığın ön koşuludur.⁵⁶

Siedontop, bireylerin politik kurum ve kararları denetleme imkânının federal bir anayasa ile sağlanacağını düşünürken, Habermas bunun kurumlarla toplum arasındaki etkileşimin/iletişimin artırılmasıyla mümkün olacağını iddia ederek, anayasallaşmayı vatandaşlık yoluyla ortak kimlik inşası için gerekli görmektedir.⁵⁷

Siedontop'a göre kamusal alan, ulus-devlet bazında bireylerin hak ve özgürlüklerini genişleterek, onların politik kararların hukuka uygunluğunu/meşruiyetini teyit etmelerini veya keyfî uygulamalara rıza göstermemelerini sağlayacak daha fazla demokrasi inşa etmekle mümkün iken, Habermas'a göre toplumun ortak yararını belirlemek ve gerçekleştirmek için ortak toplumsal etkinlik alanını geliştirmekle mümkündür.

Sosyal etkileşimin kültürel içerik kazanması bakımından ise sosyal öğrenme önem arz etmektedir. Sosyal öğrenme açısından, Haas'ın politik "saçılma" iddiasına göre, Avrupa siyasi ortamında sosyalleşmiş uluslarüstü siyasa aktörlerini öğrenme, bütünleşmenin ana motorudur. Bu tanımda sosyal gruplar arasında yatay öğrenmenin gerekliliği açıkça vurgulanmış değildir. Bu eksiklik kısmen, Karl Deutsch'un: İletişim-öğrenme-bütünleşme şeklindeki doğrusal modeli ile giderilmektedir. Buna göre, halklar politik elitin siyasi tercihini yeniden değerlendirmek ve çıkarlarını ulusal olarak değil de, Avrupa seviyesinde yeniden çözümlenmek suretiyle öğrenirler. Normatif kuram açısından, sadece bireyler değil, kurumlar da öğrenir. Aydın sınıf etkin yönetim modelleri bulmak için tartışmaya başladığında kamusal öğrenme başlar. Birbiri ile yarışan kurumsal aktörler, öğrenen bir toplum ile karşı karşıyadır. Kamusal aktörler de öğrenen bir toplumu gözlemlemeyi ve buna göre faaliyet icra etmeyi öğrenir. Güçlü olan güçsüzün (halkın) nasıl tepki vereceğini bilmez, güçsüz olan güçlüden ne isteyeceğini bilmez. Bu durum, kurumsal ve kurum dışı aktörleri sosyal öğrenmenin içine iter.⁵⁸

Daha iyi iletişimin bu şekilde sağlanması kurumsal değişiklikleri de beraberinde getirecek ve demokratik müzakerelerin gelişmesini sağlayacaktır. Bu değişim aynı zamanda, vatandaşları katılıma teşvik edecektir. Habermas'a göre; derin kurumsal reformların ve politik kültür değişikliğinin sağlanması Avrupa kamusal alanının geliştirilmesi için gereklidir.^{59, 60}

⁵⁶ Jürgen Habermas, "Why Europe Needs A Constitution", **New Left Review**, Cilt 11, 2001, s.5.

⁵⁷ **Ibid.**, s.15, 16.

⁵⁸ Hans-Jörg Trenz ve Klaus Eder, "The Democratizing Dynamics of a European Public Sphere: Towards a Theory of Democratic Functionalism", **European Journal of Social Theory**, Cilt 7, No 5, 2004, s.13.

⁵⁹ Marju Lauristin, "European Public Sphere and the Social Imaginary of the 'New Europe'", **European Journal of Communication**, Cilt 22, No 4, 2007, s.400.

⁶⁰ Deutsch'un yatay iletişim ve işlemsel değişim yoluyla sosyal öğrenmenin sağlanması yaklaşımına eleştiri olarak sunulabilecek argüman, kamu olma halinin medya algılamaları ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. Oysa ki, medya odaklı kamusal alan ölçütü, güçlü otonom kamusal alanın varlığını işaret eden "akıl topluca kullanımı"na ve birbiri ile yarışan ve çoğunlukla çatışan politik, ekonomik ve kültürel süreci tam olarak yansıtamamaktadır. Bkz.: Splichal, **op.cit.**, s.700.

Bununla birlikte, medyanın; farklı dil, din, kültür ve sosyal gerçeklik içinde, milletlerin günlük hayatlarına dair tüm yerel olguları Avrupa seviyesindeki uygulamalarla ilişkilendirmesi, Avrupa kamusal alanının oluşması, Avrupa *demosunun*⁶¹ bütünleşmesi ve Avrupa Birliği'nin demokrasi açığının kapatılması açısından önemli bir işlev görmektedir.

Habermas'ın önerdiği insanların kendi kolektif varoluşlarının pozitif hukuk aracılığıyla meşru kılınması anlayışı da, toplulukları merkezi bir otoriteye ve ulus devletin topraksal sınırlamasına hapsedmeye sebep olabilir. Bu anlamda, kişiler üzerinde siyasi baskı yaratmamanın şartlarının da oluşturulması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin bugün ulaştığı olduğu politik biçimde vatandaşların tek bir *demos* olarak kendi kendini yönetmesinin de imkânı bulunmamakta ve nasıl birbirinin üstüne binen *demoi*⁶² olarak yönetebileceğinin yollarını araştırmak gerekmektedir.⁶³

Vatandaşların yaygın medya iletişimi, bu iletişimin kurumlarla karşılıklı etkileşimde araç görevi görmesi ve örneğin sosyal medya ağları vb. vasıtalarla sosyal öğrenme sağlanması gibi uygulamalarla yönetime katılımın artırılması mümkündür. Bu bakımdan, üzerindeki bürokrasi baskısı hafiflemiş, Avrupa kimliği bilincine sahip olan ve bu kimliği anayasal olarak garanti altına alınmış *demoi*'nin gelişen yatay ve dikey iletişim içinde etkileşimi ile oluşacak ideal kamusal alanı demokrasinin kalite göstergesi olmaktadır.

Bu makalede, bireyi kitlesel toplumun baskısından kurtararak, “monist bir dünyada anonimliğin yalıtımına indirgeyen modern kapitalist devletten kurtarmak” maksadıyla insanoğlunu tekrar toplumla ilintili kılacak, siyasi otoriteyi insanlara geri getirecek ve aynı zamanda, karar alma sürecine vatandaşların aktif katılımını, adem-i merkeziyeti, yerel otonomiye ve kişisel farklılıklara saygıyı gerçekleştirecek formülü bulmak isteyen,

---

⁶¹ *Demos*, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halk anlamına gelmektedir. Eski Yunanca'da “demokrasi” kelimesini oluşturan kelimelerden birincisidir (İkincisi, “*cratos*”, yönetim anlamına gelmektedir). Öte yandan “*demos*” Eski Yunan devletlerindeki tüm halkı değil sadece yönetimde ortak paydada birleşmiş ve yönetime aktif olarak katılan vatandaşları kapsamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köleler ve yabancılar (bazı kaynaklara göre kadınlar ve çocuklar da dahil) doğal olarak *demos* olarak kabul edilmez.

⁶² *Demoi*, *demos*'un çoğuludur ve halklar anlamına gelmektedir. Yönetime aktif olarak katılımın belli bir toprak parçasına bağlı kalmaksızın çoğulcu toplumlarda uygulanabilirliği kavramı üzerine geliştirilmiştir. Terim, Avrupa Birliği bakımından, birden fazla ulusal *demos*'un (*demoi*) birbiri ile iş birliği, tüm ulusal *demoi*'leri kapsayan bir pan-Avrupa *demos*'unun oluşturulması ya da Avrupa Anayasası'nın teşkili ile *demoi*-krasi'nin tesisi ile ilişkilendirilmiştir. Bkz.: Samantha Besson, “Deliberative Demoi-cracy in the European Union, Towards the Deterritorialization of Democracy”, Samantha Besson ve José Luis Martí (der.), **Deliberative Democracy and its Discontents**, Hampshire, Ashgate, 2006, s.182.

⁶³ James Bohman, “From Demos to Demoi: Democracy Across Borders”, **Ratio Juris**, Cilt 18, No 3, 2005, s.293-314.

kişiyi gerçekliği tanımlayacak tek araç olarak kabul eden idealist “kişiselciler”in⁶⁴ (personalist) düştüğü ütopyacılık tuzağından⁶⁵ uzak durulacaktır.

Son tahlilde, yeni “anayasalcılığın” 19’uncu yüzyıl devlet mantığına geri dönüşü işaret ettiği, bu nedenle Avrupa Birliği’nin kendi hiyerarşik düzenine meşruiyet sağlamak için ‘daha demokratik Avrupa Birliği fikrini ortaya attığı⁶⁶ anlayışı kabul edilecek olursa, büyük bir devletin ‘merkezden uzak post-modern proje’ ve üreten değil yön veren/liderlik eden (katalitik) yönetişimin üst üste binen, çoğulcu, çeşitli fakat bir arada yaşayan bir (heterarşik) modeli⁶⁷ olarak nasıl organize edileceği konusundaki belirsizliğin giderilemediği görülecektir.

Bu bakımdan, bu makalede mevcut politik seviye dahilinde ve incelenen kuramlar ışığında, kamusal alanın geliştirilmesine ilişkin çözüm önerileriyle yetinilecektir.

Kamusal Alanın Geliştirilmesine İlişkin Çözümler

Toplumdaki yapısal dönüşümler gözönüne alındığında, yönetim biçimi ne olursa olsun geniş topraklar üzerindeki yönetimlerin halktan uzaklaşma eğilimi kaçınılmaz görülmektedir. Özellikle, Avrupa’da, Habermas’ın da ifade ettiği gibi insanların kitlesel şekilde birer tüketici toplumuna dönüşmesi, politika ve ekonominin önceden görülmemiş biçimde birbiriyle iç içe geçmesine neden olmuş, çıkar grupları yasal düzenlemelerden kaçma eğilimine girmiş, idari ajanlar artan sayıda düzenleyici yasa inşa ederken, bunların kamusal tartışma imkanı kaybolmuş⁶⁸, öte yandan idari ajanlar hukuk tasarruflarını yaparken, kendilerini koruyacak tedbirlere öncelik vermişler, daha geniş manevra alanı kazanmak için hesap verebilirliği sağlayacak tedbirlerden kaçınmışlardır. Bunun doğal sonucu ise kamu ile kamusal eylemde bulunulan alanlar arasındaki coğrafi ve düşünsel mesafe açılmıştır. Bu bakımdan, öncelikle Avrupa’da *merkezleşmenin önlenmesi* gerekmektedir.

Bu ihtiyaca neden olan tek unsur, Birliğin coğrafi sınırlarının genişlemiş olması değildir. Günümüzde sosyal refah devletin siyasi kamusal alanının kritik önemli işlevlerinin zayıflamış olması da⁶⁹ bir o kadar önemli bir etkidir. Büyük şirketler olsun, Birlik kurumları olsun, bir yandan kamusal meşruiyet ve desteğe ihtiyaç duyarken, öte yandan şeffaflaşmayı istememektedir. Brüksel’in gücündeki artış, Avrupa’daki coğrafi genişlemenin ötesinde, ekonomik bütünleşme lisanının bugüne kadar politik lisanın önünde gitmesi sonucu oluşmuştur. Zira üye devletler Brüksel’de

⁶⁴ Kişiselciler gerçeğe ulaşmanın kişiye bağlı olduğunu öne sürerler. Buna göre kişiselciliğin temel özellikleri olan bilinçlilik, özgür şekilde kendi kaderini tayin, sonuca yönelmişlik, zaman içinde kişisel kimliğin gerçekleştirilmesi ve değere sahip çıkma gerçekliğe giden yolu yapar.

⁶⁵ Burgess, *op.cit.*, s.33.

⁶⁶ Karl-Heinz Ladeur, “ ‘We, the European People...’ – Relâche?”, *European Law Journal*, Cilt 14, No 2, 2008, s.159,160.

⁶⁷ *Ibid.*, s.167.

⁶⁸ Seyla Benhabib, “Jürgen Habermas, Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, Cambridge, MA: MIT Press, 1996”, *The American Political Science Review*, Cilt 91, No 3, 1997, s.725.

⁶⁹ Habermas, *The Public Sphere, op.cit.*, s.55.

yapılan düzenlemeler için çok zaman harcamakta, şirketler ise Brüksel’de varlık gösterebilmek için çok yüksek ödemeler yapmaktadır.

Avrupa’da adem-i merkezîyetçiliğin gerekliliği konusundaki argümanı ile Siedentop sadece Habermas’ın sosyal kuramındaki bir zaafı gidermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa’nın bürokratlar için güvenli bir yer olmaması maksadıyla yerel otonomiye güç aktarımı ve politik katılım için fırsatların azami seviyeye çıkarılması gereklidir. Bireylere sadece sivil hakların verilmesinin yanında, siyasi hakları kullanma, konular hakkında bilgi edinme ve karar verme hakkı verildiğinde devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin doğası da değişecektir. Siedentop’ın aktif vatandaşlığın aynı zamanda başkalarının da haklarını düşüneceği önermesinin⁷⁰ doğruluğu rasyonel seçimde bulunan bireylerin neden kolektif eylemde bulunduğuna dair Habermasçı normatif bir açıklama olmaksızın teyit edilemeyecektir⁷¹.

Merkezîleşme konusunda, Fossum ve Schlesinger, Avrupa’daki yerel yönetim eğiliminin Avrupa kamusal alanının ulusal olarak parçalara ayrılmasını tetiklediğini ve ulusötesi iletişimin konu tabanlı olarak sağlanmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bu iletişim ağı oldukça zayıftır ve genellikle güçlü lobi gruplarının karar alma mekanizmalarına halka kıyasla daha fazla etki etmelerine imkân vermektedir.⁷²

Bu anlamda merkezîleşmeye karşı alınan tedbirler oranında kurumlarla özdeşleşmenin de sağlanması gerekmektedir. Bu maksatla, ikinci olarak, Deutsch’un nihai olarak ulaşılmasını hedeflediği *ortak “biz” duygusunun oluşturulmasına, bunun için de* Siedentop ve Habermas’ın arzuladığı gibi *Avrupa’da anayasal vatandaşlığın tesisine* ihtiyaç vardır. Avrupa bütünlüşmesinde, Avrupa seviyesinde bir kimliğin yasal tanımı yapılmadan ve yasal hak ve yükümlülükleri tesis edilmeden Avrupa kurumlarında kimlik tarifinin yapılamadığı tecrübe edilmiş bir gerçekliktir.

Avrupa Birliği fikri müzakereler yoluyla oluşturulmuştur. Bu müzakerelerin meşru olabilmesi için kanunların, bu kanunlara tabi olanlar tarafından özgür, açık ve rasyonel tartışmalarda ele alınmış ve rıza gösterilmiş olması gerekmektedir. Günümüz Avrupa Birliği’nde böylesi bir standarda sahip hukuk temelli kolektif bir kimlik bulunmamaktadır.⁷³

Diğer sorun, Avrupa’da orta sınıfın yok olmaya başlamasıdır. Orta sınıfın toplumda çoğulculuk sağlayan özelliği vardır. Orta sınıfın yok olması türdeşleşmeye götürür ve sosyal çeşitlilik kaybolur. Çoğulculuk Avrupa medeniyetinin temel özelliğidir. Farklı güç gruplarının birbirine üstün gelmemesi için devlet kurumlarınca, bireyler ve birlikler arasında barışçıl etkileşimi sağlayacak kurallar konmuştur. Değerlerin ve kurumların rekabeti anlamına gelen çoğulculuk şimdi risk altındadır.

⁷⁰ Siedentop, *op.cit.*, s.22, 23.

⁷¹ Byron Miller, “Collective Action and Rational Choice: Place, Community and the Limits to Individual Self-Interest, *Economic Geography*, Cilt 68, No 1, 1992, s.26.

⁷² John Erik Fossum ve Philip Schlesinger (der.), *The European Union and the Public Sphere: A Communicative Space in the Making?*, London, Routhledge, 2007, s.13, 14.

⁷³ Erik Oddvar Eriksen, “An Emerging European Public Sphere”, *European Journal of Social Theory*, Cilt 8, No 3, 2005, s. 352.

Günümüzde Avrupa kamusal alanı, parçalı, birbirinden farklılaşmış ve hareket halindedir. Egemen halkın yerine, anarşik ve çoğulcu bir iletişim bulunmaktadır.⁷⁴

Avrupa Topluluğu'nun, politik bir Birlik olduğu 1990'lı yıllardan, Siedentop'ın savunduğuna yakın bir gelişme ile Temel Haklar Şartı'nın 01 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'na dâhil edilmesine kadar, Brüksel'deki Haas'ın öngördüğü ulusüstü kurumlara sadakatle gerçekleşen kimliğin tüm Avrupa halklarınca ortaklaşa tanımlanmaktan uzak olduğu, üstelik Avrupalılaşmaya zarar verildiği görülmektedir.

Bugüne kadar, kendini, öteki ile (ötekini dışarsayarak) tanımlayan Avrupa'nın, toplum içinde nasıl farklı kültürleri Avrupalılık kimliği altında toplayabileceği (içerseyen Avrupa'yı inşa edebileceği) konusunda alternatif bir düşünce bulunmaktadır. O da, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin, eski Avrupa'nın kendi kendini yeniden keşfetmesine yaradığı fikridir. Genişleme ile birlikte gelen kültürel çeşitliliğin, Avrupa Birliği'nin üyeleri arasında eşitlik, adalet ve dayanışma sağlaması gerektiği gerçeği yeniden gün yüzüne çıkmıştır.⁷⁵ Bunun için ilk adım olarak, anayasal vatandaşlığı oluşturmak ve bu anayasal vatandaşlığın ortak kimliğini ulus-devlet uyrukluluğu bağından kurtararak, haklar ve ödevler temelinde tanımlamak gerekmektedir.

Bu tanım anayasal bir biçimle anlam bulacaktır. Çünkü anayasal bir biçim, bir yandan temel insan haklarını garanti altına alacak, devletin vatandaş üzerindeki meşru gücünü sınırlayacak ve sivil toplumun temelini güçlendirecek, öte yandan yerel ve bölgesel hükümet seviyelerine mümkün olduğunca yetki vererek, vatandaşın yönetimdeki rolünü artıracaktır. Siedentop'a göre bireyi farklı katmanlardaki birliklere/topluluklara bağlayacak, modern demokrasi ikilemini aşacak yol, anayasal bir biçimdir.^{76,77}

Avrupa için amaç, ortak değerlerin Avrupa vatandaşlığına eklenmesi, kamu hayatına aktif katılım, ait olma bilinci, Avrupa "farkındalığının" artırılması, sivil toplumun Avrupa ve vatandaşları arasındaki boşluğu doldurması ve serbest dolaşım, oy kullanma vb. yasal hakların genişletilmesini sağlamaktır.⁷⁸

Avrupa Birliği'nde bu maksada uygun gelişmeler de olmaktadır. 1999 yılında Köln Avrupa Konseyi Toplantısı'nda tesis edilen Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Yasası'nın ulusal hükümetlerin temsilcileri tarafından oluşturulması, Taslak Anayasal

⁷⁴ **Ibid.**, s. 344.

⁷⁵ Lauristin, **op.cit.**, s.402.

⁷⁶ Siedentop, **op.cit.**, s.45.

⁷⁷ Siedentop'a göre Amerika Birleşik Devletlerinde federal hükümet belli alanlarda doğrudan bireyler üzerinde hükümler hakkını kullanabilmekte, yerel hükümetler de belli alanlarda bağımsız hareket edebilmektedir. Mahkemeler hem güçler ayrılığını sağlayabilmekte, hem de bireylerin haklarını koruyabilmektedir. Bunun Avrupa'da uygulanabilirliği için şu dört şart lazımdır: yerel yönetim alışkanlığı, ortak dil, avukatlar tarafından domine edilmiş açık bir siyasi sınıf (yerel düşünebilen anglo-sakson hukuku) ve ortak ahlaki inanç (bireysel özgürlüğe önem veren Protestan ahlak) Bkz. **Ibid.**, s.8, 10.

⁷⁸ Joe Painter, "European Citizenship and the Regions", **European Urban and Regional Studies**, Cilt 15, No 5, 2008, s.7.

Anlaşma'nın, açık müzakereler yoluyla ve çok sayıda sivil toplum kuruluşunun katılımıyla Konvansiyon tarafından yapılması önemli adımlardır.

Öte yandan, 2004 yılında, Avrupa Birliği Komisyonu öncelikleri arasına 'Avrupa vatandaşlığına tüm içeriğini vermek' notunu düşmüştür. Aralık 2006'da Avrupa Konseyi Aktif Avrupa Vatandaşlığı Avrupa Birliği Programı'nın ikinci safhasını başlatma kararı da almıştır.

Lizbon Antlaşmasında ise Westphalian anlayıştan giderek uzaklaşıldığına dair işaretler bulunmaktadır⁷⁹. Bu anlamda, nitelikli oy çokluğunun kapsamının genişletilmesi⁸⁰, Avrupa Parlamentosu'nun Bakanlar Konseyi ile ortak yasama yetkisinin tam olarak tesisi ve normal yasama usulü haline getirilmesi⁸¹, Komisyon'un Avrupa Parlamentosu tarafından talep edilen fakat yapılamayan yasa önerileri hakkında Parlamentaoya gerekçe sunma zorunluluğu⁸², yetki kataloğunun tesis edilmiş olması⁸³, Temel Haklar Şartı'nın Antlaşmaya dahil edilmesi⁸⁴, yasa tasarılarının Avrupa Birliği kurumları ile aynı anda ulusal parlamentolara da gönderilmesi⁸⁵, bu kapsamda katmanlı yetki ve orantılılık prensiplerinin uygulanmasına önem verilmesi⁸⁶, ulusal parlamentolara Komisyon'a herhangi bir yasa önerisini yeniden gözden geçirmek üzere geri gönderme yetkisinin verilmesi⁸⁷, Komisyon'un bir milyon Avrupa Birliği vatandaşınca desteklenen bir yasa önerisini başlatması⁸⁸ ve şeffaflaşmaya ilişkin hükümler⁸⁹ önemli adımlardır.

Ancak, Avrupa'da genel kamusal tartışmalar ile kurumsallaştırılmış tartışmalar arasında bağ bulunmamaktadır (Örneğin, Avrupa Birliği kurumları sivil toplum kuruluşlarıyla danışmalarda bulunmaktadır. Öte yandan bunun için yasal bir temel/bağlayıcılık bulunmamaktadır).

Ortak kimliğin sosyo-politik tabanının oluşturulabilmesi için ortak bir medya sistemi ve bunun politik alt teşkilatının oluşturulması gerekmektedir.⁹⁰ Kültürler arası

⁷⁹ "Topluluk" düzeninin giderek idame ettirilemez hale gelişi konusunda, bkz.: Grainne de Burca ve Joanne Scott, *Constitutional Change in the EU, From Uniformity to Flexibility?*, London, Oxford, 2000, s.2

⁸⁰ Avrupa Birliği Anlaşması, (01 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması), Md.16/4.

⁸¹ *Ibid.*, Md.10.

⁸² Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma, (01 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması), Md.225.

⁸³ *Ibid.*, Md.2/2, Md.3-6 ve 25 numaralı protokol.

⁸⁴ Avrupa Birliği Anlaşması, *op.cit.*, Md.6.

⁸⁵ Lizbon Antlaşması 1 numaralı protokol, bölüm 1, Md.2.

⁸⁶ Avrupa Birliği Anlaşması, *op.cit.*, Md.5 ile yasa tasarılarının katmanlı yetki ve orantılılık ilkeleri çerçevesinde gerekçelendirilmesi öngörülmektedir.

⁸⁷ Lizbon Antlaşması 2 numaralı protokol.

⁸⁸ Avrupa Birliği Anlaşması, *op.cit.*, Md.10/4.4.

⁸⁹ Bkz. *Ibid.*, Md.16/8 ile Bakanlar Konseyinin yasa tasarılarının tartışılması ve onaylanması işleminin kamuya açık olarak yapmasının öngörülmesi ve Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma Md.15/3 ile vatandaşların AB dokümanlarına erişiminin kolaylaştırılması.

⁹⁰ Marianne van de Steeg, "Rethinking the Conditions for a Public Sphere in the European Union", *European Journal of Social Theory*, Cilt 5, No 4, 2002, s.517.

iletişim süreci ve sosyal öğrenme gerçekleştikçe, yeni Avrupa sosyal imajı gelişecek, ulusal kamusal alanlar Avrupalılaşacaktır⁹¹. Bu nedenle, üçüncü olarak, *yaygın medya iletişimine vatandaşların katılımının sağlanması ve Avrupa kurumları içinde ve kamu ile Avrupa kurumları/aktörleri arasında karşılıklı iletişimin artırılması* gerekmektedir.

İletişim Habermas'ın ve Deutsch'un kuramlarında önemli bir yer tutar. Habermas için sosyal haklar bölümüyle daha fazla ilgilidir. Habermas'a göre kamusal alanın özel alan karşısında zayıflama eğilimi temel hakların sosyal refah devleti içinde genişletilmesi ile zıtlık teşkil etmektedir.⁹² Kamu kuruluşlarının denetiminin tesisi için gerekli olan bilginin kamuya açık olması prensibi bugün devletle ilişki içindeki tüm organizasyonları kapsar hale gelmiştir. Bu da sadece özel bireylerden oluşan ve birbiri ile ilişki içinde örgütlenmiş kamusal bir organ oluşturanların, kamusal iletişim sürecine etkin şekilde katılımı sağlayabildiğini göstermektedir. Özel bireylerin kamusal tartışmalar aracılığıyla gücün rasyonalizasyonunu sağlaması anlayışı kamusal alanı oluşturan yapısal dönüşümü bizzat tehdit etmektedir. Öte yandan, tam demokratik ve ulusötesi Avrupa kamusal alanının oluşturulmasının önünde, dar çıkarlara sahip "Avrupalılaştırılmış" elitlerin basını ve Avrupa Birliği kurumlarını herkesten çok etkileme gücüne sahip olmaları yer almaktadır.⁹³

Deutsch'un önerdiği gibi ulusötesi iletişim ağı kurulmadıkça ve geliştirilmedikçe, ulusal düzeyde var olan, kamusal tartışmanın Avrupa seviyesine yükseltilmesi mümkün görülmemektedir^{94,95}. İnsanlara tek bir Avrupa kamusal alanı sunacak, yani aynı politik konuları tartışacak, aynı bilgiyi alan ve karşıt, meşru, etkin fikir oluşturma süreci için gerekli ön koşulların oluşturulması gerekmektedir.

Öte yandan, Eriksen'e göre, bugün Avrupa'da bu yönde atılan adımlar da bulunmaktadır. Kısıtlı sayıda da olsa, tüm Avrupa Birliği vatandaşlarına demokratik tartışmalara ve Avrupa Birliği'ndeki karar alma sistemine katılım sağlamaya izin veren geniş bir Avrupa Birliği-internet sistemi bulunmaktadır.⁹⁶ Aynı zamanda, elit radyo, TV kanalları artan şekilde Avrupalılaşmakta, yükselen bir kozmopolitan epistemik topluluk giderek kendini daha da fazla hissettirmektedir.⁹⁷ Buna göre Avrupa Birliği bütünleşmesinin, kamunun ilgisini çok az çekmesi konuları son zamanlarda yükselişe geçmiştir. Avrupa Birliği'nin kurumsal bütünleşmesi ile ulusötesi bir iletişim alanının çoğalması sözkonusudur.

Ancak, esas olan hukuk temelli kolektif bir kimliğin oluşturulması ve bu kimliği de yatay ve dikey ulusötesi iletişim ağıyla inşa ve yeniden inşa etmektir. Yani Avrupa Birliği yönetişiminin demokratikleşme anlamında sürekli yeniden organize edilmesi kamu iletişiminin işlevinin bir parçasıdır.

⁹¹ Lauristin, *op.cit.*, s.407.

⁹² Habermas, *The Public Sphere*, *op.cit.*, s.55.

⁹³ Lauristin, *op.cit.*, s.401.

⁹⁴ Trenz ve Eder, *op.cit.*, s.9.

⁹⁵ Eriksen, *op.cit.*, s.351.

⁹⁶ Fossum ve Schlesinger, *op.cit.*, s.545.

⁹⁷ *Ibid.*, s.547.

Maastricht Antlaşması ile Birlik teknik, işlevsel, dar bir Birlikten siyasi bir Birliğe doğru adım atarken, rekabet eden kolektif aktörler stratejileri dâhilinde, kamunun muhtemel reaksiyonlarını gözönüne alma yoluna girmiştir. Kamu tepkisiz, ilgisiz kaldığında, ilgili aktörler Avrupa Birliği'ni ilgi çekici hâle getirecek, ön plana çıkaracak bir iletişim politikası gütmüştür. Komisyon, evrensel prensipleri (ırkçılık karşıtlığı, çok kültürlülük, sürdürülebilir kalkınma, hakların eşitliği vb.) ve Avro'nun desteklenmesi veya genişleme, Avrupalılık nosyonu, Avrupa Birliği'ne bağlılık gibi konularda kampanyalar düzenlemiştir. Komisyon, aynı zamanda, kamudan destek aldığı anda, yetkilerini ve etki alanını artırdığını öğrenmiştir. Kurumlar, Eurobarometre araştırmaları (Avrupa Birliği vatandaşlarının fikir ve beklentileri) ile toplumu gözlemlemeye başlamışlar, bu anlamda, kamunun gözlemlenmesi, kurumsal faaliyete geçmeden önce bir ön koşul hâline gelmiştir. Örneğin, Komisyon sadece Avrupa Birliği toplumunu Eurobarometre ile gözlemlemekle kalmayıp, kamuya açık danışmalarla faaliyetlerini eleştirel şekilde inceleyen grupları da dinlemeye başlamıştır. Komisyon, kararlarında kamu meşruiyetini arar hale gelmiştir.

Tüm bu çabalar, Avrupa kamusal alanının yayılmasına sebep olmakta ve çok katmanlı siyaseti içeren bir bütünleşmeye yapısal etkide bulunmakta, ancak Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığını kapatmaya yeterli gelmemektedir.

Sonuç

Erken bütünleşme kuramlarında, Deutsch ve Haas arasındaki ulusüstü kurumlara yetki devrinin gerekli olup olmadığı tartışmasının yanı sıra, sosyal bütünleşmenin, Haas bakımından ulusüstü kurumlara sadakat devri, Deutsch bakımından sosyal öğrenme ile olacağı tartışmaları bize kamusal alanının oluşumu ve demokratikleşme adına gerekliliği konusunda derinlemesine bir araştırma alanı sunmamakla birlikte, önemli girdiler sağlamaktadır.

Siedentop'ı Amerika Birleşik Devletleri federalizminin etkilediği, Habermas'ı Almanya federalizminin etkilediği temsilciler olarak ele alırsak, bu iki yazar federalizmin tanımı bakımından politik topluluk ve onun kurumları (polity) üzerinde hemfikir iken, politik topluluğun şekil ve hedefi temelinde ayrılmaktadır. Ortak noktaları ise federe bireylerin federal kurumlara bağlılıkta benzeşmesi, farklılıkta birlik anlayışında anayasal temelde bütünleşme sağlanmasıdır.

Avrupa vatandaşlığını anlamlı kılmak için, Siedentop'ın önerdiği bürokrasinin etkinliğini ve merkezileşme eğilimini kontrol etme ihtiyacını, (Deutsch'un iletişim, Haas'ın ulusüstü kurumlara sadakat akışı ile birlikte) Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı tamamlamaktadır. Bu nedenlerle, Avrupa'da kamusal alana ilişkin sorunların giderilmesi için çözümümüz, *adem-i merkezîyetçilik-anayasal vatandaşlık-iletişim ve sosyal öğrenmenin* sağlanması şeklindedir.

İlk olarak, Avrupa'da bürokrasinin hesap verebilirliğinin sağlanması ve *merkezleşmenin önlenmesi* gerekmektedir. Öte yandan, Avrupa'da hukuk tabanlı bir kolektif Avrupalı kimliğinin bulunmaması, fikrî çatışmalardan doğacak ortak çıkarın belirlenmesini ve kamusal alanların oluşturulmasını engellemektedir. Avrupa'da ortak,

hukuk tabanlı bir kimlik tanımlamasının ve Avrupa seviyesinde bir müzakerenin eksikliği demokrasinin kalitesi ile doğrudan ilgilidir.

Bu bakımdan, merkezileşmeye karşı alınan tedbirler oranında kurumlarla özdeşleşmenin de sağlanması gerekmektedir. Bu maksatla, ikinci olarak, **ortak “biz” duygusunun oluşturulabilmesi, bunun için de, anayasal vatandaşlığın oluşturulmasına** ihtiyaç vardır. Hâlihazırda Maastricht Anlaşmasıyla hukuksal bir gerçek haline gelen Avrupa vatandaşlığı kavramı ile bundan doğan haklar yetersiz kalmaktadır.

Ortak kimliğin tanımlanması ancak anayasal bir biçimle anlam bulacaktır. Anayasal biçim, temel insan haklarını garanti altına aldığı gibi, katmanlı yetkinin kullanımını sistematik hale getirerek devleti sınırlandıracak, sivil toplumu güçlendirecek ve bireyi farklı katmanlardaki birliklere/topluluklara bağlayacaktır. Anayasal vatandaşlık Avrupa çapında kamusal alanın geliştirilmesi için gereklidir. Ortak kimliğin sosyal altyapısının tesisi için, etkin ve özgür medya anahtar araç konumundadır. Kamuoyunu Avrupa çapında oluşturmak için, farklı dillerde de olsa aynı haber gündeminin oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu nedenle üçüncü olarak, **yaygın medya iletişimine vatandaşların katılımının sağlanması ve Avrupa kurumları içinde ve kamu ile Avrupa kurumları/aktörleri arasında karşılıklı iletişimin artırılması** gerekmektedir. Mevcut ağ yönetiminde rekabet eden ve birbirinden öğrenen kolektif aktörlere ihtiyaç vardır.⁹⁸ Kolektif öğrenmenin sağlanabilmesi açısından kolektif aktör sayısının artması önem arz etmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının Brüksel’de lobicilikte fayda görüp, büyük çıkar sağlamalarına ya da bunların halktan kopuk eylemlerine çare bulacak bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Deutsch’un toplum modelinde özel bireylerin politik topluma etkisi ne kadar öngörülememişse, Sientop’ın çözüm olarak önerdiği liberal yaklaşımın da kamusal alanı bozacak, işlevsizleştirecek bir tez olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği’nde daha iyi bir demokratikleşmenin sağlanması maksadına uygun gelişmeler de olmaktadır. Özellikle, Lizbon Antlaşmasında; nitelikli oy çokluğu kuralının uygulandığı alanların genişletilmesi, Avrupa Parlamentosu’nun bu konudaki rolünün artırılması, Komisyon’un demokratik denetimine ilişkin alınan tedbirler, yetki kataloğu ve Temel Haklar Şartı’nın Anlaşmaya dâhil edilmesi, ulusal parlamentoların rolünün artırılması, vatandaşlara Komisyon’a bir yasa önerisini başlatma imkânının verilmesi ve şeffaflaşma çabaları önemli adımlardır. Ancak bu adımlar, Avrupa Birliği’ndeki demokrasi açığını kapatmaya yeterli gelmemektedir.

Sonuç olarak, Avrupa kamusal alanının geliştirilmesi için bulunacak çözümlerde, Sientop’ın merkezileşmenin engellenmesi, Deutsch’un yatay, Haas’ın dikey iletişimle kimlik/ulus/topluluk inşası ve Habermas’ın yatay ve dikey karşılıklı iletişimle Anayasal vatandaşlığın tesisi yaklaşımlarından, politik model ve bu modelin demokrasi kalitesi bakımından fayda sağlama imkânı bulunmaktadır.

⁹⁸ Trenz ve Eder, **op.cit.**, s.17.

Bu bakımdan, günümüzdeki gelişmeler gözönüne alındığında, bireyselleşme ile sosyal hayat arasında oluşacak mükemmel denge, bir yandan Avrupa Birliği'nde demokratikleşmeyi geliştirirken, öte yandan kurumsal yönetime katılımı ve kurumların denetimini ortak akılla sağlayacaktır.

Temsili kurumların, toplumun tüm katmanlarının etkileşimini yansıtabilen bir medya aracılığıyla, vatandaşların kişisel girişim yolları da açık olmak kaydıyla, özgür kamusal alanın, sivil toplum ve dernekler ile bir arada ve birbirinde azami rezonans sağlayacak şekilde var olması, o politik-toplumun demokrasi kalitesi ölçütüdür. Ancak böylesi bir politik-toplumda meşruiyet yasalarla özdeşleşecektir.

Kaynakça

- Seyla Benhabib, "Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy by Juergen Habermas.", **The American Political Science Review**, Cilt 91, No 3, 1997
- Samantha Besson, "Deliberative Democracy in the European Union, Towards the Deterritorialization of Democracy", Samantha Besson ve José Luis Martí (der.), **Deliberative Democracy and its Discontents**, Hampshire, Ashgate, 2006,
- James Bohman, "From Demos to Demoi: Democracy Across Borders", **Ratio Juris**, Cilt 18, No 3, 2005
- Micheal Burgess, "Federalism", Antje Wiener ve Thomas Diez (der.), **European Integration Theory**, New York, Oxford University Press, 2004,
- Grainne De Burca and Joanne Scott, **Constitutional Change in the EU, From Uniformity to Flexibility?**, London, Oxford, 2000.
- Karl W Deutsch, **Nationalism and Social Communication**, Massachusetts, The M.I.T. Press, 1953.
- Karl W Deutsch, **Political Community and the North Atlantic Area, International Organization in the Light of Historical Experience**, Princeton, Princeton University Press, 1968.
- Thomas Diez and Antje Wiener (der.), **European Integration Theory**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Erik Oddvar Eriksen, "An Emerging European Public Sphere", **European Journal of Social Theory**, Cilt 8, No 3, 2005.
- John Erik Fossum, and Philip Schlesinger (der.), **The European Union and the Public Sphere: A Communicative Space in the Making?**, London, Routledge, 2007.
- Ernst B.Haas, **The Uniting of Europe. Political, Social, and Economic Forces 1950-1957**, Stanford CA, Stanford University Press, 1958.
- Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, İstanbul, İletişim, 2000.
- Jürgen Habermas et al., "The Public Sphere: An Encyclopedia Article", **New German Critique**, No 3, 1974.

- Jürgen Habermas, “Why Europe Needs A Constitution”, **New Left Review**, Cilt 11, 2001.
- Karl-Heinz Ladeur, “‘We, the European People...’ Relâche?”, **European Law Journal**, Cilt 14, No 2, 2008.
- Cristina Lafont, “Religion and the Public Sphere: what are the deliberative obligations of democratic citizenship?”, **Philosophy Social Criticism**, Cilt 35, No 1-2, 2009.
- Marju Lauristin, “European Public Sphere and the Social Imaginary of the ‘New Europe’”, **European Journal of Communication**, Cilt 22, No 4, 2007.
- Andrew Linklater, “Marxism”, Scott Burchill ve Andrew Linklater (der.), **Theories of International Relations**, Palgrave Macmillan, 1996.
- Lizbon Anlaşması, 01 Aralık 2009.
- Byron Miller, “Collective Action and Rational Choice: Place, Community and the Limits to Individual Self-Interest”, **Economic Geography**, Cilt 68, No 1, 1992.
- Joe Painter, “European Citizenship and the Regions”, **European Urban and Regional Studies**, Cilt 15, No 5, 2008.
- Pernille Rieker, “Europeanization of Nordic Security: The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, **Cooperation and Conflict**, Cilt 39, No 4, 2004.
- Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, New York, St.Martin’s Press, 2000.
- Larry Siedentop, **Democracy in Europe**, New York, Columbia University Press, 2001.
- Slavko Splichal, “In Search of a Strong European Public Sphere: Some Critical Observations on Conceptualizations of Publicness and the (European) Public Sphere”, **Media Culture Society**, Cilt 28, No 5, 2006.
- Alec Stone Sweet and Wayne Sandholtz, “European Integration and Supranational Governance”, **Journal of European Public Policy**, Cilt 4, No 3, 1997.
- Hans-Jörg Trenz and Klaus Eder, “The Democratizing Dynamics of a European Public Sphere: Towards a Theory of Democratic Functionalism”, **European Journal of Social Theory**, Cilt 7, No 5, 2004.
- Marianne Van de Steeg, “Rethinking the Conditions for a Public Sphere in the European Union”, **European Journal of Social Theory**, Cilt 5, No 4, 2002.